

ПОЕТИКА ПСИХОАНАЛІЗУ У РАННІЙ ПРОЗІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА**Черниш Анна,**кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української літератури
ORCID ID 0000-0001-6183-7312Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, 02000, Україна
anna_chernysh@ukr.net

У статті проаналізовано поетику психоаналізу у ранній прозовій творчості С. Процюка. Систему психоаналітичних кодів у збірках повістей та оповідань «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи» складають категорії деструкції, аморальності, неврозів, конфліктів, страхів, наявність яких дозволяє інтерпретувати ранню прозу українського письменника психологічними творами, епікою психоаналітичного спрямування та епікою з психоаналітичними конструктами. Виявлено, що рання прозова творчість С. Процюка вагомо вплинула на формування авторської унікальної поетики та стилю, розбудованих на засадах психоаналізу у його великій епіці («Інфекція», «Тотем», «Жертвопринесення», «Руйнування ляльки», «Пальці поміж піском» та ін.). Досліджено, що психоаналітичні конструкти у збірках «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи» представлені хаотично і досить неоднорідно, що засвідчує процес вироблення і становлення авторського стилю. Прийоми самопізнання, самокопірвання, інсайтування, самокритики, самозізнання і чесності з собою закономірно підсилені складними категоріями страху, невпевненості, деструкції, аморальності, відчаю, а також психозами, неврозами, збоченими фантазіями і суїцидальними думками персонажів ранньої епіки С. Процюка. Психоаналітичній типізації героїв сприяє уведення у структуру тексту термінів психіатричного характеру, що формують тло психоаналізу, умотивовуючи окремі з учинків персонажів творів. Рання творчість С. Процюка відзначається антиімперськими мотивами як одним із базових чинників формувань невдоволення, супротиву, несвідомого опротивлення й опору системі, девальвації суспільних цінностей тощо. Психоаналітичного звучання у творах набувають невротична закоханість («Шибениця для ніжності»), нерозділене кохання («Крапля Береша»), душевні та психічні перипетії учасників любовного трикутника («Червона троянда, Чорна троянда»), саморуйнація та мізантропія («Викрадені монологи»). Психоаналітичні конструкти повістей формують новий тип героя у літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., що містить психоаналітичні засновки, коди, детермінанти, – героя-лузера, героя-відлюдника, героя-психотика як доволі продуктивних персонажів у епічному доробку С. Процюка, чия психічну організацію письменник майстерно характеризує низкою психоаналітичних засобів, прийомів та інструментів.

Ключові слова: психоаналіз, психоаналітичний конструкт, конфлікт, несвідоме, страх.

POETICS OF PSYCHOANALYSIS IN THE EARLY PROSE OF STEPAN PROTSYUK**Chernysh Anna,**PhD in Philology, Doctoral Student
M. Dragomanov National Pedagogical University

© Chernysh A., 2022

Kyiv, Pyrohova st., 9, 02000

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6183-7312>

E-mail: anna_chernysh@ukr.net

Abstract. *The article is dedicated to the poetics of psychoanalysis in the early prose works of S. Protsyuk. The system of psychoanalytic codes in the collections of novels and short stories “The Gallows for Tenderness” and “Seraphims and Misanthropes” consists of categories of destruction, immorality, neurosis, conflict, fear, the presence of which allows to interpret the early prose of Ukrainian writers by psychological works. It is revealed that S. Protsyuk’s early prose works significantly influenced the formation of the author’s unique poetics and style, built on the principles of psychoanalysis in his great epic (“Infection”, “Totem”, “Sacrifice”, “Doll Destruction”, “Fingers between the sand” etc.). It is investigated that psychoanalytic constructs in the collections “Gallows for Tenderness” and “Seraphims and Misanthropes” are not presented systematically and quite heterogeneously, which indicates the process of development and formation of the author’s style. Techniques of self-knowledge, self-copying, insight, self-criticism and honesty with oneself are naturally reinforced by complex categories of fear, insecurity, destruction, immorality, despair, psychosis, neurosis, perverted fantasies and suicidal thoughts of early epic characters. Psychoanalytic typification of characters is facilitated by the introduction into the structure of the text of psychiatric terms that form the background of psychoanalysis, motivating some of the actions of the characters in the works. S. Protsyuk’s early work is marked by anti-imperial motives as one of the basic factors in the formation of dissatisfaction, resistance, unconscious resistance and resistance to the system, devaluation of social values and more. Psychoanalytic sounding in the works is acquired by neurotic love (“Gallows for Tenderness”), undivided love (“Drop of Beresh”), mental and psychological vicissitudes of the participants of the love triangle (“Red Rose”, “Black Rose”), “Self-destruction and Monologues”). Psychoanalytic constructs of novels form a new type of hero in the literature of the late XX – early XXI centuries the writer skillfully characterizes the mental organization of a number of psychoanalytic tools, techniques and tools.*

Key words: *psychoanalysis, psychoanalytic construct, conflict, unconscious, fear.*

Вступ

Прозовий період творчості Степана Процюка почався з 1996 р. із виходом збірок оповідань і повістей «Переступ у вакуумі» (1996), «Шибениця для ніжності» (2001), «Серафими і мізантропи» (2002). 2002 р. вийшов перший роман «Інфекція», згодом з’явилися романи «Тотем» (2005), «Жертвопринесення» (2007), повість «Бийся головою до стіни» (2010), «Руйнування ляльки» (2011), «Десятий рядок» (2014), «Під крилами великої Матері» (2015), «Травам не можна помирати» (2017), «Пальці поміж піском» (2020). Прозова творчість С. Процюка відзначається поглибленим психологізмом, оригінальною хронотопією, міфоархетипними детермінантами. Його проза – своєрідний синтез елементів психоаналізу й екзистенціалізму. У ній головно звучать антиколоніальні мотиви, збереження національної ідентичності, а також виразно задекларовані проблеми моральної деструкції і невротизації суспільства, що украй актуально у період формування і становлення національної ідентичності нації. Відтак рання творчість С. Процюка актуалізує важливі для подальшого студіювання й обговорення теми – позбавлення від досвіду імперського й подолання тиску колоніального в українців, процес психічної самоорганізації та способів порозуміння із собою.

Мета статті – виявити і проаналізувати психоаналітичні конструкти у ранній прозі С. Процюка, що розкривають і доповнюють дискурс психоаналізу в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Процюк Степан Васильович відомий також і як автор кількох поетичних збірок, біографічних романів, низки художніх повістей і романів, дитячих оповідань, а також декількох збірок есе. Дебютував у художній літературі у 1990-х у складі літературного гурту «Нова дегенерація» разом із І. Андрусяком та І. Ципердюком. Автор поетичної антології «На вістрі двох правд» (1992), збірок «Апологетика на світанку» (1996), «Завжди і ніколи» (1999).

Літературний поетичний досвід моделювання деструкції, апокаліптики, простору безнадії та трагедійності підготував платформу для вишуканої інтелектуальної прози С. Процюка. Оскільки у середині 90-х «“Нова дегенерація” виконала свою місію» (Андрусяк, 2006: 453) – поетично «констатувати “дегенеративність” світу» (Андрусяк, 2006: 453), С. Процюк спробував себе у прозі, що лише стихійно і доволі не чітко продовжувала продукувати заявлені поетологічні прийоми психологізації та психоаналітичного кодування тексту. Його перші прозові збірки «Переступ у вакуумі» (1996), «Шибениця для ніжності» (2001), «Серафими та мізантропи» (2002) стилістично близькі до романів «Інфекція», «Тотем», «Жертвопринесення», «Травам не можна помирати» та ін., однак психоаналітичні елементи заявлені ще не вповні розлого. Відтак означаємо ці тексти психологічними творами, епікою психоаналітичного спрямування та епікою з психоаналітичними конструктами, на відміну від романів, у яких простежується домінанта психоаналізу.

Матеріали та методи дослідження

Об'єктами дослідження стали збірки С. Процюка «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи», що разом із поетичним доробком автора засвідчують ранній період творчості. Предметом дослідження є коди та конструкти психоаналізу у зазначених збірках, однак через стилістичну неоднорідність та не уповні вироблений психоаналітичний підхід до моделювання персонажів були обрані лише найпоказовіші із творів, в яких виразно задекларовано психоаналітичний підхід. Аналіз, синтез, опис, інтерпретація склали методологічну основу дослідження. Застосування психоаналітичного методу дешифрування текстів вимагає інтерференції засад літературознавства, психології, психіатрії і медицини задля дослідження глибинних психічних процесів, що рухають думками, почуттями і вчинками персонажів аналізованих творів. Застосовано окремі аспекти оніричної інтерпретації текстів і постколоніального прочитання як допоміжних у психоаналітичному студіюванні ранньої творчості С. Процюка.

Обговорення

Творчий доробок С. Процюка потрапляє у коло зацікавлень багатьох науковців, чії студії розкривають окремі аспекти його біографістики (Андрусяк, 2011; Карп'юк, 2013; Лях, 2014; Скорина, 2010; Стрільчик, 2019; Юрчук, 2016 та ін.), психоаналітичних романів (Пастух, 2016; Пухонська, 2016; Соловей, 2017 та ін.), літератури для дітей та юнацтва (Качак, 2018 та ін.). Однак власне психоаналітичний підхід до прочитання текстів українського письменника залишається малодослідженим, відтак українським вектором інтерпретації.

Результати дослідження

Збірка «Шибениця для ніжності» (2001) складається з декількох повістей, у яких психоаналітичне представлено досить неоднорідно. Так, скажімо, повісті «Love story» та «Шибениця для ніжності» виповнені помітними психоаналітичними конструктами, у той час, як повісті «Vae victis», «Імени Твого ради» та «Там, де поплутані кольори» варто інтерпретувати епікою психоаналітичного спрямування, в

якій наявні окремі аспекти або коди психоаналізу, що у структурі твору не відіграють вагомої ролі. Натомість екзистенційне поетологічно важить у цих творах значно більше, ніж психоаналітичне.

Повість «Love story» розбудована на засадах сповідальності та самопізнання «чоловіка того віку і зовнішності, коли можна сказати: тридцять, а можна – сорок п'ять років» (Процюк, 2001: 3), означуючи вагомі коди для психоаналітичного прочитання. У творі опис зовнішності героя та зовнішня атрибутика (одяг, предмети, погода, інтер'єр тощо) нівелюються, поступаючись простору психічного. Сюжет повісті прив'язаний не до конкретних подій із життя персонажа-оповідача, а до його внутрішнього світу, переживань та емоцій, викликаних сумною любовною історією.

Складні асоціативні образи, конфлікт між Я-уявним і Я-реальним, сексуальні та збоченні фантазії, психози, депресія, суїцидальні мотиви, глибока зацикленість на жінці як об'єкті захоплення і поклоніння, самокопірвання – важливі психоаналітичні елементи повісті. Прикметно, що С. Процюк подає доволі широкий спектр термінів психіатричного характеру, покликаних виформувати тло психоаналізу, спрямовуючи реципієнта на відповідне психоаналітичне прочитання – «анамнез» (Процюк, 2001: 13), «абулічний синдром» (Процюк, 2001: 13), «відрухова некрофобія» (Процюк, 2001: 13), «шизуха» (Процюк, 2001: 13), «депресивне спустошення» (Процюк, 2001: 13), «невротична закоханість» (Процюк, 2001: 21), «психогенні особливості» (Процюк, 2001: 21), «астенічно-депресивний синдром» (Процюк, 2001: 21), «стійко фіксована фетишизація об'єкта» (Процюк, 2001: 25) тощо. Перелік психіатричних термінів, як видається, доволі ускладнює процес читання твору, однак доволі чітко структурує комплекс психічних чинників психотипізації персонажа. Прийоми «діагностування» персонажів притаманні повістям С. Процюка і майже відсутні у його романах, у яких конкретний «діагноз» / «клініка» / «хвороба» / «патологія» представлений розлогим поетологічним діапазоном метафор, асоціацій, символів, образів, у такий спосіб розширюючи інтерпретаційне поле твору.

Сомнамбулічно-непритомний стан персонажа зумовлює появу образу лікаря Йозефа Менгеле, доволі продуктивно використованого автором і в подальших його епічних творах – «Десятий рядок», «Тотем», «Травам не можна помирати». Образ лікаря в аналізованій повісті та у подальших творах С. Процюка – стійка метафора болю, страждання та знущань над почуттями людей.

Важливого психоаналітичного наповнення повісті додають елементи самоспостереження персонажа за своїми психічними станами та процес самокартання за м'яку і ніжну вдачу: «Я ганчірка, а не хлопець, якщо заволодіти собою не можу, марячи підтоптанною тіткою» (Процюк, 2001: 15). Нерозділене кохання до жінки з холодним не українським іменем (анігіляція художнього прийому ономастики вагомо продукує значимі стильові аспекти – увагу до внутрішнього світу та специфікацію наративної тактики) розвинуло стани внутрішньої невдоволеності, самозненавидіння, самокартання, призвело до знецінення себе, заниження своєї самооцінки, непомірної самокритики, зробивши персонажа заручником дивних почуттів: «Я помітив наростання у своєму естві химерної кривої кардіограми – від альтруїстичних осянь до вкрапель незрозумілої, темної, неконтрольованої, м'яко кажучи, неприязні до неї. Мене це страшенно мучило, доводило до розпачу, бо яка може бути ненависть до найдорожчої людини, дорожчої від себе, батька-матері, Батьківщини; що це таке зі мною, Боже?» (Процюк, 2001: 20-21). Отож, нерозділене кохання склало каркас доволі тривалої і глибокої травми як найістотнішого психоаналітичного конструкта повісті «Love story».

Категорія травми визначальна і для повісті С. Процюка «Шибениця для ніжності», в якій психоаналітичне тло твору представлено значно розлогіше. У творі акцентовано на ролі неусвідомленого у психічному розвитку індивіда, виразно звучать антиколоніальні мотиви, майстерно обіграний оніричний простір, розбудована складна система архетипів, широко представлено екзистенційну

категорію страху – домінанти, що помітно вирізняють повість «Шибениця для ніжності» з-поміж інших ранніх епічних творів письменника. Жанрове уточнення твору – сповідь сорокарічного – по суті розширює і специфікує психоаналітику твору, головним текстовим прийомом якого є сповідь з елементами самоаналізу, ретроспекції та спроба примиритися зі своїм минулим. Відтак базовий текстуальний прийом виговорення як вивільнення своїх образ є водночас і психоаналітичним конструктом і стрижневим елементом архітекτονіки повісті, що покроково розкриває етапні періоди у житті Дем'яна, проговорюючи які персонаж пропрацьовує свої травми і страхи.

Метафора назви твору – шибениця для ніжності – спонукає до пошуку системи кодів, що умотивовують процес «змертвіння» позитивної людської якості. Глибинний «страх гомосовєтїкуса» (Процюк, 2001: 181), спочатку неусвідомлений, згодом цілком зрозумілий, але від того не менш небезпечний для Дем'яна, вагомо увиразнений у повісті спостереженнями над суспільно-політичною атмосферою, механізмами тоталітарної системи, що «переломлює хребти юнакам і юнкам, аби вони на всю оставшуюся ходили, спаралізовані страхом і байдужістю» (Процюк, 2001: 197), жалем за невідбулою і скаліченою Україною, дискурс якої представлено у творі образом тоталітарного в'язня з тавром зрадника й інакодумця дядька Петра та його побратимів.

Внутрішній невідладний контролю страх зміння перед імперією виражає несвідоме опротивлення й опір системі, що дбайливо упильнювала батьків, сусідів, родичів Дем'яна, завжди готових до осуду, відречення, колінкування. Страх розправи і зневаги виформований у героя з самого дитинства, в якому образ законслухняного і зразкового батька як вірного носія ідеології покари й осуду наділений правом розправлятися і знущатися. Повсякчасна муштра і напруга тривожно відображалися у снах Дем'яна, неусвідомлено для нього самого здійснюючи процес перенесення дитячого страху покари через символ-тригер масивної металевої зірки бетонського ремня: «“Ты что, Демьян, родителей не слушаешься? Да мы тебе сейчас покажем, откуда начинается Родина!” Из його шапки злетіла п'ятикутна зірка, почала сміятися і колоти мене – в руки, живіт, очі. Я стікаю кровю, а п'ять кутів зірки повалили мене на підлогу і вже хочуть проштрикнути, аби я запам'ятав собі, що Родина може бути не тільки лагідна і ніжна» (Процюк, 2001: 159).

Сім'я, нажахана розпавою над родичем Петром за політичне інакодумство, несвідомо для Дем'яна стала осередком зародження глибинного невідладного моторошного страху зробити помилку, оступитися, проявити свою інакшість. Цей страх упосліджено нуртував Дем'яна аж до його сорокаріччя, що стало відправною точкою переосмислення себе і вивільнення від тиску «отроцького страху» (Процюк, 2001: 181). Ревізуючи своє життя, персонаж здійснює чимало інсайтів як психоаналітичних кодів свого усвідомлення, прийняття, примирення. Такі «психічні осяяння», здійснені комплексом активних дій себе-оздоровлення – проговоренням, гештальт-терапією, самокритикою, болісним зізнанням своїх промахів і поразок – взірцево витворюють психоаналітичне тло повісті, композиційно і поетологічно розполовинюючи текст, що складається з двох частин, – на текст про Дем'яна несвідомого своїх травм і Дем'яна осмисленого й оздоровленого.

Вагомим психоаналітичним звучанням набувають й інші конструкти – невротична закоханість, нерозділене кохання до Зоряни, думки про суїцид як результат нерозділеного кохання, зрештою, найбільша з образ Дем'янового життя – аборт як символ неповаги і нелюбові, призвівши до «болісної мовчанки віднині дисонансних душ» (Процюк, 2001: 199). Згадка про аборт як «вічно присутній біль» (Процюк, 2001: 199) апофеозно доповнює дискурс трагізму і втрат у житті Дем'яна, формуючи утривавлене відчуття гріха і стійку образу на Зоряну.

Тема нерозділеного кохання магістрально звучить і в оповіданні С. Процюка «Крапля Береша» зі збірки «Серафими і мізантропи» (2002). Щоправда,

твір позбавлений вагомих психоаналітичних конструктів, однак композиційно представлений системою спогадів із різними фокусами сприйняття і доволі строкатою нарративною концепцією. Оповідання, на відміну від інших невеликих епічних полотен С. Процюка, містять на сновидні картини, що є чи не єдиними важелями формування психоаналітичного спрямування твору.

Онїрика оповідання «Крапля Береша» моделює незначний тиск несвідомого і страху у взаєминах між десятикласницею Дариною і вчителем історії Северином Івановичем. Її сні продукують виразну систему богоподібного уявлення коханого, промовисто задекларованого позицією ката, наділеного владою розправи над нею (побиття об шкільну дошку, волочіння її закривавленого тіла за його конем, звалтування в образі кажана). Онїричний дискурс твору посилено суїцидальними думками героїні від нерозділеного кохання. Думки про самогубство викликані радше неконтрольованими емоціями, аніж нав'язливою хвороботворчою манією, що вагомо послаблює психоаналітичне тло твору, натомість насичуючи його доволі сильним емоційним мотивом стражденної любові: «Чи ви мене хоч трішки, хоч градинку любите? Він мовчатиме, а я тоді від сорому і безсилля пішки забреду у якесь поле за містом і не повернуся ні до батьків, ні до школи, *же з любови нич добре не бив ат* (письмівка автора. – А. Ч.)...» (Процюк, 2002: 43).

Зрештою, нерозділене кохання між учителем історії Северином Івановичем – Краплею Береша – та його ученицею Дариною Марченко відзначається виразною дидактикою наочності про змінність і нестабільність юнацької психіки. Уникаючи психоаналітичної патетики, залежності героїв від внутрішніх конфліктів, неврозів, психозів, депресивно-маніакальних станів, травм як виразних конструктів і детермінант романів С. Процюка, письменник зводить усе до закономірного психічного явища у підлітково-юнацькому віці – зміни почуття закоханості на жалість, тобто деконцентрацію уваги на об'єкті-фетиші, що рятує Дарину від психічної травми, страждань і можливих розладів її психічної системи. Відтак оповідання «Крапля Береша», як, зрештою, і деякі інші зі збірки «Серафими і мізантропи» («Галюциногенна квітка», «Три рецепти амораліста», «Трагіфарс з елементами драматургії») інтерпретуємо як твори психоаналітичного спрямування.

На відміну від оповідання «Крапля Береша», художні твори «Червона троянда, чорна троянда», «Викрадені монологи», «Переступ у вакуумі» містять присутні психоаналітичні конструкти – неврози, конфлікти, неусвідомлене, внутрішні конфлікти, параноїдально-шизоїдні нахили, потяг до танатичного. Власне навіть сама назва збірки – «Серафими і мізантропи» – містить психоаналітичні алюзії: наявність ангельського та диявольського у людині, скорельоване з категоріями лібідозного й танатичного у психоаналізі.

Повість «Червона троянда, чорна троянда» (Фройдистська повість) сюжетно розкриває тему любовного трикутника, моделюючи психостани кожного з персонажів цієї побутової драми. У центрі оповіді – душевні та любовні перипетії Якова, життя якого обтяжене спокусами, зрадами, душевними протиріччями й алкогольною залежністю. Він – типовий невротик, зациклений на своїх комплексах, дитячих травмах, конфліктах і невдачах. Чи не вперше у своїй прозовій творчості С. Процюк виразно моделює психотип невротичного героя-лузера з автодеструктивними нахилами.

Автор вводить у текст поняття несвідомого як значимого конструкту психічної природи персонажа, майстерно поєднуючи важливі чинники саморуйнування Якова – його психічне деструктивне несвідоме й алкоголь: «[...] текли із Якових уст, як чорна річка, як чорна фанатична троянда, брудні потоки слівес, *зачерпнутих із темряви п'яної свідомості* (письмівка наша. – А. Ч.)» (Процюк, 2002: 5). Ця повість доволі органічно вмонтовується у художній дискурс української літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. з акцентуацією на проблемах перехідного періоду й типології

персонажа із задатками лузера, ескапіста, психотика, що продуктивно заявлені у текстах Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, О. Забужко, Є. Пашковського та ін.

У повісті активно задіяні поняття та категорії психоаналізу, психіатрії, медицини, творячи присутнє психічне тло твору – «приступ люті і ненависті» (Процюк, 2002: 6), «збоченське бажання» (Процюк, 2002: 7), «параноїк» (Процюк, 2002: 7), «трагіфарсова двоїстість» (Процюк, 2002: 9), «припадок женомізантропії» (Процюк, 2002: 14), «істеричний напад» (Процюк, 2002: 20), «параноїдальна еротоманія» (Процюк, 2002: 21), «істерія» (Процюк, 2002: 32), «невроз» (Процюк, 2002: 33). Прикметно, що у збірках «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи»

С. Процюк вводить медичні та психіатричні поняття, терміни, категорії, що варто розуміти як знаки психоаналізу в літературі, своєрідні підказки до дешифрування, векторами інтерпретації тексту. Безумовно, його епіка слугує зразком інтелектуальної літератури, засвідчуючи спроможність постмодерного тексту вступати в інтерактивні, інтердисциплінарні, кроскультурні контакти. До того ж, активне впровадження подібного прийому лексичного «омедицинення» витворює якісний бекграунд художнього клінічного тексту, специфікує нарративні стратегії та інтерпретаційні моделі твору.

Людиноненависництво, метафорично зведене С. Процюком до поняття мізантропії у збірці «Серафими і мізантропи», як провідний мотив повісті «Червона троянда, чорна троянда» узалежнений від ряду психічних чинників у психорозвитку, процесі ініціації та ідентифікації Якова – його алкогольної залежності, розчаруванні у коханні, буттєвій безмістовності, дитячих образах, авторитарності батька, шкільному булінгу тощо. Психічному розбалансуванню, поступовому моральному звироднінню і деструктивності вагомо сприяла і множинність персонажних альтер-его: «Яків жахався відкриттю у собі несподіваних інших «я», про які не думалося за тлуцею буденності» (Процюк, 2002: 22). Однак імперативом психічної деструкції Якова Василенка, як висновує автор твору, є щось значно вагомніше, «таємниче і неназване, якийсь тягар нелюдського розчарування» (Процюк, 2002: 34). Ймовірно, неприйняття інших та людиноненависництво фатально спроектувалося у неусвідомлену установку саморуйнації. Відтак повість «Червона троянда, чорна троянда» присутньо формує не лише психоаналітичний дискурс української літератури перехідного періоду, а й вагомо означає філософські виміри співіснування і взаємодії у світі, означає вектори гармонійного розвитку людини.

Внутрішнім конфліктам, поступовій саморуйнації та мізантропії присвячене й оповідання «Викрадені монологи», що радше нагадують уривки зі сповіді перед самим собою, позаяк жанровий код твору, розбудований за принципом художньої мемуаристики, якнайпотужніше декларує принцип сповідальності, чесності з собою, самоаналізу. Уривки зі щоденника професора алгебри лише частково оприявнюють систему внутрішніх конфліктів – ненависть до свого предмета попри високі професійні досягнення як результат опротивлення і професійного вигорання, відчуття власної самоцінності виключно за рахунок посади, неконтрольованість поведінки. Користуючись своєю посадою, професор отримував психічне вдоволення від відчуття своєї вищості, обраності, ерудованості, неусвідомлено для себе помщаючись студентству за ненависть до алгебри: «Переломлюю їхній опір, гвалтую їхню стійкість і набираюся вітаїзму, із жертви стаючи катом» (Процюк, 2002: 64). Деструктивний характер його життєвої живильної енергії детермінований несвідомим, що прагне домінування, верховенства і пригнічення інших у слабких або залежних життєвих ситуаціях. Прояви своєрідної диявольності, мізантропії, авторитарності є нічим іншим як процесом психічного заміщення і витіснення руйнівних і болісних для нього тем – невдоволення своїм заняттям, відсутністю сім'ї, страхом перед реальними жінками, бо ж професору значно приємніше «займатися

уявним сексом» (Процюк, 2002: 66-67), що забезпечує його від ніяковіння, змаління і симуляції почуттів.

Відсутність причинно-наслідкових зв'язків у формуванні психотипу героя-відлюдника, брак життєвих фактів про дитинство, юність, родину, власне, як і сюжетна непослідовність і неповнота (відсутність зачину як такого, виключення ймовірності кульмінації у щоденниково-епістолярному творі, відкритий фінал) натомість доволі промовисто акцентує на значимих для психоаналітичної інтерпретації елементах типологізації персонажа, що й формує своєрідність тексту з психоаналітичною домінантою. Однак не всі твори зі збірок «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи» однаковою мірою наповнені психоаналітичними конструктами, що радше засвідчує стильовий поступ письменника та спроби вписатися у закономірний літературний процес у формуванні нового типу героя перехідного періоду. Прикметно, що психоаналітичні та екзистенційні категорії травми та страху як основоположні у романах С. Процюка задекларовані лише штрихово і не систематично, що також радше свідчить про поступове переосмислення власного життєвого досвіду, ціннісних імперативів і наслідків серйозних зрушень у суспільно-політичній сфері незалежної України.

Висновки та перспективи

Загалом рання епіка С. Процюка витримана у притаманній йому стильовій манері – розмислово-філософській, психоаналітичній, езистенційній, дискусійній. Така література розрахована на підготовлену й інтелектуально обізнану аудиторію, здатну відчитати складні теми, що потребують активного проговорення – досвід совковості, комплекси і страхи, психічні вади і патології, гібридну або втрачену ідентичність тощо, щоб мінімізувати їхній травматичний вплив на сучасного українця. Його проза проговорює болісними симптомами, що потребують ревізії та оздоровлення.

Отже, поетика психоаналізу у ранній прозі С. Процюка представлена досить розлого, хоч і не так системно, як у його великій епіці («Тотем», «Руйнування ляльки», «Жертвопринесення» та ін.). Психоаналітичний дискурс розбудований на засадах інсайтування, самокопирсання, самокартань, уваги до внутрішнього світу, переживань та емоцій персонажів. Вагомого психоаналітичного значення набувають інтимні теми, сексуальні та збоченні фантазії, психози, депресія, суїцидальні мотиви як коди до процесів деструкції та деперсоналізації у збірках «Шибениця для ніжності» та «Серафими і мізантропи». Вже у ранній епіці С. Процюка майстерно обіграний оніричний простір, розбудована складна система архетипів, широко представлено екзистенційну категорію страху, що й визначило подальші стилетворчі вектори текстоткладання його романів. Помітними психоаналітичними конструктами у ранній прозі українського письменника виступає моделювання неврозів, конфліктів, категорії неусвідомленого, внутрішніх конфліктів, параноїдально-шизоїдних нахилів, потягу до танатичного. В окремих повістях С. Процюка («Love story», «Червона троянда, чорна троянда», «Викрадені монологи», «Переступ у вакуумі») виразно звучать поняття та категорії психоаналізу, психіатрії, медицини, творячи посутнє психічне тло твору. Складна система архетипів, онірики, хронотопу, наратології помітна вже у ранній прозі С. Процюка, доволі продуктивно поглиблювана і в його великій епіці, становить перспективу для подальшого студіювання творчого доробку українського письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрусак, 2006 – Андрусак І. Сучасна українська література кінця XX – початку XXI ст.: хрестоматія. Київ: Школа, 2006. 463 с.
- Андрусак, 2011 – Андрусак І. Процюк описав психологічні травми Винниченка, його сексуальні досвіди, взаємини із жінками. УНІАН. 30 листопада 2011.

<https://www.unian.ua/culture/576105-protsyuk-opisav-psihologichni-travmi-vinnichenka-yogo-seksualni-dosvidi-vzaemini-z-jinkami.html>

- Карп'юк, 2013 – Карп'юк В. «Чорне яблуко» Степана Процюка. Літературний дайджест. 23 липня 2013. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2013/07/23/141532.html>
- Качак, 2018 – Качак Т. Проза Степана Процюка для дітей та юнацтва. *Дивослово*. 2018. № 5. С. 49-55.
- Лях, 2014 – Лях Т. «Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника» Степана Процюка як метафізична модель біографії митця. *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 90. С. 237-250.
- Пастух, 2016 – Пастух Б. Одвічні суперечності серця: проза Степана Процюка. Брустури: Дискурсус, 2016. 94 с.
- Процюк, 2002 – Процюк С. Серафими і мізантропи. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2002. 100 с.
- Процюк, 2001 – Процюк С. Шибениця для ніжності. Тернопіль: Джура, 2001. 200 с.
- Пухонська, 2016 – Пухонська О. Єромайдан як виклик посттоталітарній пам'яті (за романом С. Процюка «Під крилами великої Матері»). *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2016. № 1 (17). С. 203–208.
- Скорина, 2010 – Скорина Л. Троянда і біль: історія життя на грані. *Слово і Час*. 2010. № 9. С. 107-113.
- Соловей, 2017 – Соловей О. Оргазм і відчай: Випадок Степана Процюка (Пролегомени до вивчення творчості). Вінниця: Простір Літератури, 2017. 136 с.
- Стрільчик, 2019 – Стрільчик Б. Оніричний дискурс сучасної української прози (на матеріалі романів Степана Процюка, Володимира Єшкілева, Андрія Жураківського). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. Івано-Франківськ, 2019. 196 с.
- Юрчук, 2016 – Юрчук О. В. «Білий хлопчик у білій сорочці плакав»: психоаналітичні студії над творчістю Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2016. № 2. С. 193-199.

REFERENCES

- Andrusyak, 2006 – Andrusyak I. (2006). *Suchasna ukrainska literatura kintsia XX – pochatku XXI st.*. [Modern Ukrainian literature of the late XX – early XXI centuries: a textbook]. Kiyiv: Shkola. 463 s. [in Ukrainian]
- Andrusyak, 2011 – Andrusyak I. (2011). Protsiuk opysav psykhologichni travmy Vynnychenka, yoho seksualni dosvidy, vzaiemyny iz zhinkamy. [Protsyuk described Vynnychenko's psychological traumas, his sexual experiences and his relationships with women]. UNIAN, 30 of November. [in Ukrainian]
- Karpyuk, 2013 – Karp'yuk V. (2013). «Chorne yabluko» Stepana Protsiuka. ["Black Apple" by Stepan Protsyuk]. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2013/07/23/141532.html> [in Ukrainian]
- Kachak, 2018 – Kachak T. (2018). Proza Stepana Protsiuka dlia ditei ta yunatstva. [Prose by Stepan Protsyuk for Children and Youth]. *Divoslovo*. # 5, Pp. 49-55. [in Ukrainian]
- Lyakh, 2014 – Lyah T. (2014). «Trojanda rytualnoho boliu: roman pro Vasylia Stefanyka» Stepana Protsiuka yak metafizychna model biohrafii myttsia. [Stepan Protsyuk's "Rose of Ritual Pain: A Novel about Vasyl Stefanyk" as a Metaphysical Model of the Artist's Biography]. *Questions of Literary Criticism*. # 90, pp. 90. Pp. 237-250. [in Ukrainian]

- Pastukh, 2016 – Pastuh B. (2016). Odvichni superechnosti sertsia: proza Stepana Protsiuka. [Eternal Contradictions of the Heart: Prose by Stepan Protsyuk]. Brustury: Discourse, 94 p. [in Ukrainian]
- Protsyuk, 2002 – Procyuk S. (2002). Protsiuk S. Serafymy i mizantropy. [Seraphims and misanthropes]. Tipovit, 100 p. [in Ukrainian]
- Protsyuk, 2001 – Protsiuk S. (2001). Shybenytsia dlia nizhnosti. [Gallows for Tenderness]. Ternopil: Jura. 200 p. [in Ukrainian]
- Puhonska, 2016 – Pukhonska O. (2016). Yeromaidan yak vyklyk posttotalitarnii pam'iaty (za romanom S. Protsiuka «Pid krylamy velykoi Materi»). [Yeromaidan as a Challenge to Post-totalitarian Memory (According to S. Protsyuk's Novel "Under the Wings of the Great Mother")]. Scientific Bulletin of VO Sukhomlinsky MNU. Philological Sciences (Literary Studies). # 1 (17). Pp. 203-208. [in Ukrainian]
- Skoryna, 2010 – Skoryna L. (2010). Troianda i bil: istoriia zhyttia na hrani. [Rose and Pain: the Story of Life on the Verge]. Word and Time. # 9. Pp. 107-113. [in Ukrainian]
- Solovey, 2017 – Solovei O. (2017). Orgazm i vidchai: Vypadok Stepana Protsiuka (Prolegomeny do vyvchennia tvorchosti). [Orgasm and Despair: The Case of Stepan Protsyuk (Prolegoms to the Study of Creativity)]. Vinnytsia: Space of Literature. 136 p. [in Ukrainian]
- Strilchuk, 2019 – Strilchuk B. (2019). Onirychnyi dyskurs suchasnoi ukrainskoi prozy (na materialy romaniv Stepana Protsiuka, Volodymyra Yeshkilieva, Andriia Zhurakivskoho). Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk za spetsialnistiu 10.01.01 – ukrainska literatura. [Oneiric Discourse of Modern Ukrainian Prose (Based on Novels by Stepan Protsyuk, Volodymyr Eshkilev, Andriy Zhurakivsky)]. Ivano-Frankivsk. 196 p. [in Ukrainian]
- Yurchuk, 2016 – Iurchuk O. (2016). «Bilyi khlopchuk u bilii sorochtsi plakav»: psykhoanalychni studii nad tvorchistiu Vasylia Stefanyka. ["White Boy in a White Shirt Cried": Psychoanalytic Studies on the Work of Vasyl Stefanyk]. Prykarpattya Bulletin of the NTSh. Word. # 2. Pp. 193-196. [in Ukrainian]

Received: 22 May, 2022